

TSÖLIAAKIA E. GLUTEENENTEROPAATIA

Tsöliaakia ehk gluteenenteropaatia on krooniline autoimmuunne haigus, mille vallandavad päriliku eelsoodumusega isikutel nisust, rukkist, odrast ja võimalik, et ka kaerast valmistatud toidud ja tooted. Nendes teraviljades sisalduvate valkude toimel kahjustub tsöliaakiahaigel peensoolelimaskest – järk-järgult hävivad limaskesta hatud kuni täieliku kaoni.

Tsöliaakia tüüpilised haigusnähud – krooniline kõhulahtisus ja kõhnumine, mis väljendavadki toitainete kadu organismist.

Dieedi osa tsöliaakia ravis

Tsöliaakia ainsaks raviks on range eluagene nisu-, rukki-, odra- ja soovitatavalt ka kaeravaba dieet. Gluteenivaba dieet - lubatakse tarbida vaid gluteiinivabu toiduaineid. Gluteeni puudumist tootes näitab tootepakendil gluteiinivaba kaubamärk “läbikriipsutatud viljapea” või sõna “gluteiinivaba”.

Tsöliaakiahaige vaevused taanduvad ja peensoole limaskesta hatud taastuvad aga täielikult, kuid ainult siis, kui haige järgib rangelt nisu-, rukki-, odra- ja soovitatavalt ka kaeravaba dieeti. See, niinimetatud gluteenivaba dieet, ongi tsöliaakia ainus ravi, mida tsöliaakiahaige peab järgima väga rangelt kogu elu. Kui tsöliaakiahaige aga dieeti rikub, kahjustub varem või hiljem tema peensoole limaskest uuesti. Peale 1-2 aastat kestnud ranget gluteenivaba dieeti taastub peensoole limaskest täielikult.

Tsöliaakia esineb ligikaudu 2 korda sagedamini tüdrukutel ja naistel kui poistel ja meestel. Tsöliaakia puhul esineb perekondlik eelsoodumus. Ligikaudu iga kümnes (8-18%) tsöliaakiahaige veresugulastest (ema, isa, õed, vennad, tütre, pojad) põeb sama haigust.

Tsöliaakia võib avalduda esmakordselt igas vanuses ning väga erinevate vaevustega. Mida nooremas eas tsöliaakia avaldub, seda tüüpilisemad on haigusnähud ning seda ägedam võib olla haiguse kulgu. Mida hilisemas vanuses tsöliaakia avaldub, seda varjatum ehk atüüpilisem see võib olla.

Sümptomid:

- ❖ kahjustunud peensoole limaskest,
- ❖ tuju, une ja isu muutus,
- ❖ iseloomulik on krooniline või perioodiline kõhulahtisus,
- ❖ suur, puhitunud kõht,
- ❖ kõhnumine,
- ❖ kasvupeetus- pikemaajalisemal esinemisel, eriti lastel,
- ❖ teiste toitainete, vitamiinide, mineraalainete vaeguse nähud - näiteks naha kuivus ja ketendus, küünte murdumine, igemete veritsemine, juuste väljalangemine jne,
- ❖ rauavaegusaneemia - tsöliaakiale viitab olukord, mil rauavaegusaneemia korraliku rauaravikuuri tulemusel ei taandu,
- ❖ sageli leitakse tsöliaakiahaigetel ka rahhiiti,
- ❖ jäävhammaste emaili ja struktuuri muutused: tsöliaakiale võib viidata jäävhammaste emaili muutumine sinakaks,
- ❖ luuhõrenemine ehk osteoporoos,
- ❖ endokriinsüsteemi häired.
- ❖ nahalööve ehk tsöliaakia nahavorm herpetiformne dermatiit

Diagnostika meetodid:

Anamnees ja kaebused:

Veeniverest määratakse nisuvalgu vastased (gliadiini) antikehad, organismi oma kudede vastu tekkinud endomüüsiumi ja koe transglutaminaasi antikehad. Seroloogiline diagnostika on esmane uuring, kui kahtlustatakse gluteenivaba dieeti mittepidaval inimesel tsöliaakiat. Määratakse veeniverest IgA tüüpi koe transglutaminaasi vastased antikehad ja üld IgA.

Tsöliaakia diagnoosimiseks on vajalik peensoole biopsia.

Gluteiinivaba dieet

TOIDUAINEGRUPP	LUBATUD	KEELATUD
TERAVILI JA TERAVILJATOOTED	Mais, Hirss, Tatar, Riis, Soja, Amarant ehk rebashein, Aroruut, Kinoa, Maniokk, Saago	Nisu (ka spelta, durum, kamut ja teised nisuliigid) ja kõik nisu sisaldavad tooted ja toidud, Rukis ja kõik rukist sisaldavad tooted ja toidud, Oder ja kõik otra sisaldavad tooted

	Gluteenivabad: jahud, helbed, kruubid, pastatooted, leivadsaiad, küpsetised, müsliid, hommikusöögihelbed jm	ja toidud. Ilma gluteenivaba märgiseta kaer ning kõik sellist kaera sisaldavad tooted ja toidud, Müsli, Maisihelbed (linnastega), kama, Keelatud teraviljadest makaronid sh kuskuss
PIIM JA PIIMATOOTED	Piim, hapupiim, keefir, pett, jogurtid, mis ei sisalda keelatud teravilju, puding, kohupiim, juust sh sini- ja valgehallitusjuust, jäätis, gluteenivaba vahvlitopsis jäätis	Jogurtid, mis sisaldavad keelatud teravilju Keelatud teraviljadega jäätis
LIHA- JA LIHATOOTED	Naturaalne liha Lihatooted, mis ei sisalda keelatud teravilju- lihavorstid, riisi-või tatraga verivorst jne	Teraviljade paneeringute ja kastmetega lihatooted. Teravilju sisaldavad lihatooted- kotletid, pelmeenid, vorstid, verivorstid, verikäkid jne
MUNA	Naturaalne muna Munatooted, mis ei sisalda keelatud teravilju.	Teravilju sisaldavad munatooted.
KÖÖGIVILJAD; PUUVILJAD; MARJAD	Köögiviljad, puuviljad ja marjad ja nendest valmistatud mahlatooted. Konserveeritud tooted, mis ei sisalda keelatud teravilju.	Teraviljadega paneeringute ja kastmetega köögiviljad. Konserveeritud tooted, mis sisaldavad keelatud teravilju.
SEEMNED, PÄHKLID	Seemned ja pähklid	
MAIUSTUSED	Maiustused, mis ei sisalda keelatud teravilju, närimiskumm, martsipan, marmelaad, mesi	Teravilju sisaldavad maiustused- lagrits, küpsised, vahvlid, batoonkommid, vahvliga šokolaad, vahvlipuistes sefiir jm
KONDIITRITOOTED	Besee Gluteenivabad kondiitritooted- küpsised, tordipõhjad jm	Keelatud teraviljast kondiitritooted-tordid, kringlid, rullbiskviit jm.
MAGUSAINED	Mesi, Suhkur, Suhkrualkoholid- sorbitool, ksülitool jm Süntetilised magusained- sahhariin, aspartaam jm	
ALKOHOOLSED JOOGID	Destilleeritud alkohoolsed joogid- viin, džinn, tekiila, brändi, konjak, rumm, viski jm Destilleerimata alkohoolsed joogid- siider, vein, gluteenivaba õlu.	Õlu, mis on toodetud keelatud teraviljadest.
ALKOHOLITA JOOGID	Vesi, Mahl, nektar, mahlajook Karastusjoogid, Spordi- ja energiajoogid	Kali
KOHV, TEE, KAKAO	Naturaalne kohv, Kakao, Tee- must, valge, roheline, punane, taime	viljakohv
KASTMED	Kastmed, mis ei sisalda keelatud teravilju	Kastmed, mis sisaldavad keelatud teravilju, näiteks HP
TOIDURASVAD	Või, margariin, Taimeõli, Rõõsk koor, hapukoor	
KRÕPSUD, SNÄKID	Krõpsud, snäkid, mis ei sisalda keelatud teravilju	Krõpsud, snäkis, mis sisaldavad keelatud teravilju
MUUD	Agar Bataat	Bulgur Durumnisujahu

e-ained ehk lisaained lõhna- ja maitse tugevdajad guaragummi (E412) hummus idud gluteenivabadest taimedest jaanileivapuu viljadest valmistatud pulber (kaokao aseasine) jamss kartul, kartulit sisaldavat tooted kastanijahu kookos ja kookosjahu letsitiin linaseemned- ja jahu maisitärklis mandlijahu pektiin pärm sojajahu želatiin tofu äädikas, veiniäädikas chia	Emmernisu Freekeh ehk roheline nisu Idud gluteeni sisaldavadest taimedest Kamutnisu Khorasan nisu Kruubid Kuskuss Küpsetuspulber Lagrits Linnased Nisutärklis Nisu, nisukliid, nisuidu Oder, odratarklis Qourn (liha asendaja, mida valmistatakse seentest) Riivsa Semolina (durumnisujahust valmistatud jäme jahu või manna) Spelta sinep tritikale (nisu ja rukki hübriid) itärklis

Viited: Haiguspuhune toitumine, Lege Artis. Tallinn 2003

Kasutatud kirjandus: <http://www.tsoliaakia.ee> Eesti Tsöliaakia Selts 2017

Koostatud: Sisehaiguste osakond, arst dr Toomas Vestman Koostatud 2010

Ajakohastatud: Sisehaiguste kliinik, vanemõde Ingrid Karu 2017

Ajakohastatud: Sisehaiguste kliinik, gastroenteroloog Leana Sits 2023